

Johannes Calvijn

• door Peter van Beugen

DIT KEER BESTEDEN WE IN ONZE SERIE OVER CHRISTELIJKE DENKERS AANDACHT AAN EEN MAN WIENS INVLOED OP HET PROTESTANTISME NAUWELIJKS OVERSCHAT KAN WORDEN EN DOOR WIE DE KERK IN NEDERLAND BLIJVEND VORM EN INHOUD HEEFT GEKREGEN: JOHANNES CALVIJN. HIJ WAS EEN KERKHERVORMER PUR SANG, MAAR BOVENAL EEN VAN DE GROOTSTE EXEGETEN DIE DE WERELDGESCHIEDENIS HEEFT VOORTGEBRACHT. DE BETEKENIS VAN GODS WOORD EN DE PLAATS DIE HET KREEG IN DE PROTESTANTSE LITURGIE GAAT TERUG OP CALVIJNS ONVERMOEIDE ARBEID EN ONTZAG VOOR GODS WOORD.

Jeugd en bekering

Calvijn werd 25 jaar later geboren dan Luther en Zwingli in het Noord-Franse Noyon; we schrijven het jaar 1509. Hij groeide op in het toen nog katholieke gezin van vader Gerard en moeder Jeanne, ontving een vrome opvoeding en had een sterke wil. Jaarlijks ging hij als kind mee op de belevaartochten naar Ourscamp, waar, naar het heette, de schedel van de profetes Anna werd bewaard. Op 14-jarige leeftijd werd Johannes naar Parijs gestuurd voor zijn studie, waar hij opviel door zijn heldere verstand en enorme geheugen. Hij kreeg er les onder een streng regime van vasten, kastijding en zwaar werk. In 1523 verscheen de eerste Franse vertaling van de Bijbel van de hand van Le Fèvre d'Étappes en begon zich in Parijs de geest van de reformatie te roeren. Calvijn werd door zijn vader naar Orléans gestuurd om er rechten te gaan studeren, maar tegelijk las hij daar de Bijbel en werd in het Grieks onderwezen door Melchior Wolmar, die sympathie toonde voor de beginselen van de reformatie. In 1529 verhuisde hij naar de universiteit van Bourges, waar het evangelie vrij verkondigd werd en waar Calvijn in contact kwam met de geschriften van Maarten Luther. Kort daarop verhuisde hij weer naar Parijs, ditmaal naar het college de Fortet om letteren te studeren. Hier werd in geheime vergaderingen de Schrift uitgelegd, terwijl een wacht op zijn post stond om te waarschuwen voor de Roomsgezinden. In 1532 verscheen zijn eerste publicatie: een uitlegging van Seneca's werk *De Goedertierenheid*, een hulde aan Erasmus. In 1534 moest Calvijn Parijs ontvluchten; naar verhaald ontsnapte hij aan lakenstroken uit de stad en trok vermomd als wijngaardenier terug naar zijn geboortedorp Noyon.

Vroege arbeid en conflict met Rome

In hetzelfde jaar schreef hij zijn eerste commentaar, en wel op de Psalmen; in het voorwoord sprak hij openlijk over zijn bekering. Calvijn nam zijn intrek in Saintonge, waar een bibliotheek stond met meer dan 3000 handschriften en drukwerken. Tijdens zijn studie hier legde hij de fundamenten voor zijn standaardwerk, de *Institutie*. In Frankrijk werd de vervolging heviger en Calvijn vluchtte naar Straatsburg, waar hij berooid arriveerde. Hij reisde rond, naar Bazel, Italië, Parijs en Lyon, om uiteindelijk in Genève te stranden. Tijdens zijn reis publiceerde hij de eerste uitgave van de *Institutie*, bestaande uit 6 hoofdstukken. In de loop der jaren zou het groeien tot een werk van 80 hoofdstukken. In

dit werk schreef hij over de kennis van God de Schepper, de kennis van God de Verlosser in Christus, de wijze waarop de genade in Christus verkregen wordt, en de hulmiddelen die God geeft tot de gemeenschap met Christus.

'Mochten', zo schreef Calvijn in het voorwoord en gericht aan de Franse koning, 'onbeschaamde geesten blijven woe-den met ketenen, gesels, pijnbanken, vuur en zwaard, dan zullen wij als schapen, die bestemd zijn voor de slachtbank, tot het uiterste gedreven worden: maar toch zo dat wij onze zielen in lijdzaamheid bezitten en de krachtige hand des Heeren verwachten, die ongetwijfeld te Zijner tijd zal komen en gewapend zal verschijnen, zowel om de armen uit de verdrukking te verlossen, als ook om de verachters te straffen'. Uit deze woorden blijkt duidelijk Calvijns onverschrokken vastberadenheid om te strijden voor de waarheid. Voor ons behoren een aantal van Calvijns leerstellingen misschien tot het ABC van de christelijke leer, maar in Calvijns tijd waren dit nooit geziene schatten die onttrokken werden aan de dikke duisternis en kronkels van het rooms-katholicisme dat de bevolking in bijgeloof, angst en onwetendheid gevangenhiel. Het is Calvijns verdienste dat hij als systematisch theoloog heldere en goed doorwrochte geschriften heeft voortgebracht. Maar het is niet alleen de vrucht van zijn arbeid; ook in zijn methodiek en zijn vaste geloof in de onfeilbaarheid van Gods woord is hij generaties na hem tot voorbeeld geweest. Theologen en schriftuitleggers tot in onze tijd staan op de schouders van reuzen als deze dienstknecht van de Heer.

Eerste periode in Geneve

In Genève, waar Calvijn nu was beland, woedde al jaren strijd tussen het rooms katholieke gezag en de Hervorming, die hier krachtig plaatsvond onder de arbeid van o.a. Willem Farel. In 1536 schudde het stadsbestuur het Roomse gezag van zich af en in een grote volksvergadering zwoer men trouw dat allen godvruchtig en volgens het evangelie wilden leven. Calvijn viel in Genève al snel op door zijn ongelofelijke kennis en geheugen, maar ook door zijn krachtige en overtuigende woord in het dispuut met de tegenstanders. Hij werd medeauteur van de 'Artikelen over de regering van de kerk', waar men een wekelijks avondmaalsviering aanbeval, maar omwille van de zwakheid van het volk werd deze eens per maand gehouden. In 1537 publiceerde hij een Instructie en belijdenis van het geloof, waaruit later de Geneefse belijdenis werd opgesteld. Calvijn stond een >>

tucht voor in de Kerk, maar in zijn visie strekte deze zich uit over het hele burgerlijke leven in de stad en dit bracht hem in conflict met de stadsraad. In 1538 moest hij Genève ontwijken en vestigde hij zich in Straatsburg. Hier preekte hij 4 maal per week, schreef een traktaat tegen de Wederdopers en liet zijn eerste systematische commentaren het licht zien, te beginnen bij de brief aan de Romeinen. In 1540 trouwde hij met Idelette van Bure, die uit een vorig huwelijk een zoontje en dochter meebracht. Samen kregen ze een zoontje, dat op jonge leeftijd is gestorven.

Genève, de 'stad Gods'

In Genève nam de invloed van Rome intussen weer toe en op verzoek van het stadsbestuur keerde Calvijn in 1541 terug. Bij zijn terugkeer hervatte hij zijn preken bij het hoofdstuk waar hij 3 jaar tevoren was blijven steken, alsof er niets was gebeurd. In 1541 schreef hij zijn kerkelijke ordonnanties, waarin hij bepaalde dat de hele stad onder de kerkelijke discipline viel. Zonden tegen de waarheid en tegen de ere Gods, zowel als hoogverraad konden met de doodstraf worden bestraft! In deze ordonnanties openbaart zich de vermenging tussen 'kerk en koninkrijk', of kerk

en staat, die zich genesteld heeft in de protestantse theologie en in de beleving van de volkskerken en die tot in onze tijd in christelijke politieke splinterpartijen de visie op politiek bepaalt. Calvijn arbeidde intussen ijverig voort in Bijbeluitleg, ziekenbezoek, het ontvangen van vreemdelingen en het opstellen van een catechismus. Calvijn raakte in toenemende mate in conflict met tegenstanders, die zich met name verzetten tegen zijn strenge tuchtmaatregelen in het kerkelijk en burgerlijk leven, de zgn. Libertijnen van zijn tijd. De strijd concentreerde zich rond de persoon van Michael Servet. Hij uitte felle kritiek op Calvijns Institutie en ontkende o.a. de goddelijke drie-eenheid. Servet moest zijn verzet uiteindelijk met de dood bekopen, hoewel Calvijn vooraf nog om verzachtende omstandigheden voor zijn executie pleitte. De felheid waarmee de strijd binnen en buiten de kerkmuren werd gevoerd en de forse, ongezoeten bewoordingen waarmee de pennenstrijd werd gevoerd zou voor ons – die misschien ook wel wat hebben meegemaakt – zelfs shockerend overkomen, maar daarin was Calvijn – zo moeten wij vaststellen - een kind van zijn tijd. Na veertien jaren ging de strijd enigszins liggen en brak een periode aan waarin Calvijn aan zijn project kon werken: Genève werd kerkelijk en wereldlijk geregeerd door Gods woord en vormde een bolwerk en uitvalspoort in de strijd met de Roomse kerk. De Schotse hervormer John Knox schreef later: 'Hier vindt men de volmaaktste school van Christus, die er sinds de apostolische tijd op aarde heeft bestaan. Ook op andere plaatsen wordt Christus gepredikt in waarheid, maar nergens zag ik dat de zeden en het geloof zo oprecht vernieuwd zijn als hier'. Paus Pius IV heeft daadwerkelijk de koningen van Spanje en Frankrijk aangezet om Genève en de slang in haar bolwerk te vernietigen, maar de aanval op de stad werd om allerlei redenen, en wellicht door Gods voorzienigheid, verijdeld.

Laatste jaren

In 1559 stichtte Calvijn de Geneefse academie, waar de Bijbel en de leer van de Reformatie werd onderwezen. Calvijn voerde uitvoerige en internationale correspondentie en volhardde in zijn laatste levensjaren, waarin hij door veel ziekte en zwakheid werd geplaagd, in zijn uitlegkundige arbeid. Hoewel zijn arts hem adviseerde om rust te nemen, antwoordde Calvijn dat God hem wakende en werkende moest vinden en zo ontsliep hij op 27 mei 1564. Zijn werk in Genève werd voortgezet door Theodorus Beza.

Theologie en invloed

Lag aan het levenswerk van Luther vooral de rechtvaardigmaking door het geloof ten grondslag, bij Calvijn was dat vooral de soevereiniteit van God. Dit uitte zich bij hem in de leer van de predestinatie of voorbestemming. Verder wist hij zich volstrekt aan Gods woord gebonden en eiste daarom de gehele wereld voor Christus op. Hij zag uit naar de komst van het Rijk Gods en onderwierp alles aan de eer van God. De kerkelijke liturgie was sober: de prediking van het Woord, gebed en Psalmgezang. Altaren, mis, beelden, orgel, kaarsen en kruisen werden uit de kerk verbannen en men vierde eens per maand het Avondmaal.

In de eeuwen die volgden in de Protestantse kerken zou zich een grote verscheidenheid ontwikkelen, die veelal ontstond nadat zich strijd had voorgedaan over een of ander thema, zoals doop of kerkelijke orde. Volgens sommigen was het werk van de Reformatie nog niet voltooid en was een verdergaande prediking van heiliging en goede werken noodzakelijk: de Nadere Reformatie. Overige stromingen in de Protestantse kerken kwamen in toenemende mate onder de invloed van de geest van de menselijke rede en de Verlichting. De kracht van het evangelie en het ontzag voor Gods woord werden daarmee gesmoord en het geestelijk leven in veel protestantse volkskerken zou daar zwaar ondergaan lijden. In de Nederlanden zouden, na een hevige strijd tussen Gomarus en Arminius, over de betekenis van de vrije wil van de mens en de voorbeschikking Gods, stromingen ontstaan in het Piëtisme of de Nadere Reformatie – zoals die in Nederland bekendstond, waarin sterke nadruk lag op de leer van de voorbeschikking, ook wel bekend als het hypercalvinisme, en op de levensheiliging of wereldmijding. Deze stromingen zouden later bekend worden als de bevindelijk gereformeerden. Aan deze stromingen zijn namen verbonden als Johannes Coccejus, Gisbertus Voetius, Willem Teelinck, Theodorus à Brakel en Bernardus Smijtegeld. Deze stromingen hielden zich op aan de flanken van het mainstream calvinisme van de volkskerk. Maar doordat zij in hechte en afgezonderde gemeenschappen voortleefden, hebben zij tot in onze tijd kunnen standhouden, en zien wij deze in ons land in de zogenaamde Bible-belt, die zich uitstrekt van Zeeland via de Alblasserwaard en de Veluwe tot aan Staphorst.